

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มหาวิทยาลัยเป็นศัพท์บัญญัติที่ใช้กำหนดเรียกสถานศึกษาชั้นอุดมในระดับเดียวกันกับคำว่า University ในภาษาอังกฤษ สถานศึกษาชั้นอุดมในลักษณะนี้ถือกำเนิดขึ้นในโลกตะวันตกและได้รับการจัดตั้งขึ้นในเมืองอาณานิคมของชาวตะวันตกในทวีปเอเชีย ผู้นำสยามในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือตั้งแต่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เห็นแบบอย่างของสถานศึกษาประเภทนี้และมีความตั้งใจที่จะจัดตั้งขึ้นบ้างในประเทศสยาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปฏิรูปการศึกษาของประเทศให้เข้ากับแบบแผนการศึกษาแบบตะวันตกที่เริ่มจะมีความเป็นสากลมากขึ้น

แม้ว่าสถานศึกษาแบบ university จะมีวิวัฒนาการมาจากสถานศึกษาชั้นสูงของพระในนิกายโรมันคาทอลิกของยุโรปตั้งแต่สมัยกลาง (Middle Ages) แต่เมื่อมาถึงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นยุคที่ผู้นำสยามพึงพอใจจะรับมาเป็นแบบแผนจัดตั้งสถานศึกษาชั้นอุดมแล้ว สถานศึกษาแบบ university ได้มีพัฒนาการไปไกลเกินความเป็นสถานศึกษาเฉพาะของศาสนจักรแล้ว ดังความหมายที่ได้รับการกำหนดไว้ในพจนานุกรม Cambridge International Dictionary of English ว่า "สถานศึกษาหรือกลุ่มของสถานศึกษาที่ผู้เรียนเข้ามาศึกษาเพื่อคุณวุฒิปริญญา" (a college or collection of colleges at which people study for a degree)¹ องค์ประกอบของความเป็น university ในโลกตะวันตกขณะนั้นที่สำคัญมีสถานที่สำหรับจัดการเรียนการสอน หมายถึงอาคารเรียนรวมถึงอาณาบริเวณโดยรอบที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า campus (the buildings of a large school, college or university and the land that surrounds them) มีการระบุสาขาวิชาที่เปิดสอนและการจัดหลักสูตรสาขาวิชานั้นๆ ไว้พร้อม รวมทั้งมีการกำหนดชื่อคุณวุฒิปริญญาสำหรับเฉพาะสาขาวิชาด้วย วัตถุประสงค์หลักของการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาแบบ university คือการผลิตผู้ทรงคุณวุฒิออกไปปฏิบัติงานในสาขาวิชาชีพต่างๆ รวมถึงการผลิตบุคคลสำหรับเป็นผู้ชำนาญการเฉพาะในศาสตร์สาขาต่างๆ เพื่อสืบทอดและสร้างความเป็นแหล่งอ้างอิงสำหรับสาขาวิชานั้นๆต่อไปในอนาคต

รูปแบบของสถานศึกษา (college) และแบบธรรมเนียมการให้ปริญญา (degree) เพื่อแสดงคุณวุฒิในสาขาวิชาต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นในระบบการศึกษาแบบจารีตของสยาม

¹ Paul Procter (editor), Cambridge International Dictionary of English, (Cambridge : Cambridge University Press, 1995) page 1,590.

ประเทศมาก่อน จึงถือได้ว่าช่วงเวลาปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นจุดกำเนิดของการสร้างรูปแบบการศึกษาอย่างใหม่ในสังคมไทย โดยมีแนวคิดของรูปแบบการศึกษาในโลกตะวันตกเป็นต้นแบบ ที่สำคัญคือความพยายามในการจัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาเฉพาะสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพต่างๆ เฉพาะทาง เช่น โรงเรียนราชแพทยาลัย โรงเรียนยันตรศึกษา โรงเรียนกฎหมาย และโรงเรียนเกษตรกรรม ซึ่งต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้รับการรวมเข้าเป็นสถาบันการศึกษาที่ทรงบัญญัติคำเรียกว่า “มหาวิทยาลัย”

มหาวิทยาลัยในประเทศไทยเป็นรูปแบบสถาบันการศึกษาที่มีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่แรกมีแนวคิดในการจัดตั้งในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แม้ว่าพัฒนาการของมหาวิทยาลัยในประเทศไทยจะได้รับการศึกษาอย่างมากในมุมมองของพัฒนาการด้านการศึกษา หรือมุมมองในด้านประวัติศาสตร์ศึกษาไทย แต่ในมุมมองทางด้านประวัติศาสตร์นั้นกลับไม่ได้รับการศึกษามากเท่าที่ควร โดยเฉพาะการเชื่อมโยงพัฒนาการของมหาวิทยาลัยกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของไทย

ก่อนที่จะศึกษาพัฒนาการของมหาวิทยาลัยไทยในมุมมองเชิงประวัติศาสตร์สังคม จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงความหมายและขอบเขตของคำว่า “พัฒนาการ” ให้ชัดเจนเสียก่อน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ระบุความหมายของคำว่าพัฒนาการไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญขึ้น การทำความเจริญ ความคลี่คลายไปในทางที่ดี”²

อย่างไรก็ดี “พัฒนาการ” ในการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์สังคม มิได้มีความหมายเพียงแต่การทำให้สิ่งต่างๆ เจริญขึ้นเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความเจริญของสิ่งต่างๆ ที่สืบเนื่องมาจากอดีต โดยได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในดินแดนใดดินแดนหนึ่งที่กระบวนการพัฒนานั้นเกิดขึ้น พัฒนาการของมหาวิทยาลัยไทยเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของปรากฏการณ์ทางสังคม ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทั้งสามในประวัติศาสตร์ไทย การปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2435 นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงหลายด้านในสังคมสยาม ซึ่งหนึ่งในความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายนั้นคือการจัดตั้งสถาบันการศึกษาที่จะพัฒนาไปสู่การจัดตั้งมหาวิทยาลัยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และมหาวิทยาลัยได้มีพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จากเหตุที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าในท่ามกลางพัฒนาการของมหาวิทยาลัยไทย จากยุคเริ่มต้นที่มีเพียงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปสู่ระยะเวลาประมาณ พ.ศ. 2500 ที่มีมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นตามมาอีก 4 แห่งนั้น ความเปลี่ยนแปลงและพลิกผันทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ที่เกิดขึ้นอย่าง

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์, 2546), หน้า 779.

ชัดเจนถึง 4 ระลอกใหญ่* ล้วนส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาแทบทุกด้านภายใน มหาวิทยาลัยไทย ไม่ว่าจะเป็นในด้านแนวคิดและนโยบาย การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน การปฏิบัติงานของบุคลากรภายในมหาวิทยาลัย ตลอดจนการใช้ชีวิตของนิสิตนักศึกษา การศึกษา พัฒนาการของมหาวิทยาลัยไทยโดยเชื่อมต่อกับบริบทของความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของ สังคมไทย จะทำให้ได้ผลการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นว่าพัฒนาการของมหาวิทยาลัยนั้นเป็นส่วนหนึ่งของ ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยใหม่

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. วิวัฒนาการ แนวคิด และประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัยในสังคมไทยระหว่าง ปี พ.ศ.2459-2500
2. รูปแบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยไทย
3. ผลของการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยต่อสังคมไทย

1.3 สมมติฐานในการศึกษา

1. แนวคิดและประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งนั้นมาจากวัตถุประสงค์ที่ แตกต่างกัน โดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อผลิตบุคคลเข้ารับราชการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับระบบการเมืองการปกครองให้ กว้างขวางสู่ประชาชน มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์มีจุดมุ่งหมายเพื่อขยายการสาธารณสุขให้ เจริญก้าวหน้า มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านเกษตร และ มหาวิทยาลัยศิลปากรมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
2. รูปแบบและกระบวนการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งมีรูปแบบที่แตกต่าง กันในแต่ละช่วงเวลา โดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีรูปแบบการเรียนการสอนในหลากหลายสาขาวิชา ส่วนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แพทยศาสตร์ เกษตรศาสตร์และศิลปากรมีรูปแบบการจัดการเรียนการ สอนในวิชาเฉพาะสาขา
3. ผลของการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งนั้นมีความแตกต่างกัน และ ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้และผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาวิชามากยิ่งขึ้น

* ผู้วิจัยหมายถึง 4 เหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงสำคัญคือ

1. การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2435
2. การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475
3. สงครามมหาเอเชียบูรพาและการประกาศใช้นโยบายรัฐนิยม
4. การทำรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

1.4 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้มีขอบเขตในการศึกษาสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย ซึ่งอยู่ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2459-2500 ซึ่งครอบคลุมระยะเวลาของมหาวิทยาลัยใน 3 ยุค โดยยุคแรกตั้งแต่ปี พ.ศ.2459-2475 ยุคที่สองตั้งแต่ปี พ.ศ.2475-2485 ยุคที่สามตั้งแต่ปี พ.ศ.2486-2500 โดยจำกัดพื้นที่สถาบันอุดมศึกษาซึ่งมีที่ตั้งอยู่ในเขตของจังหวัดกรุงเทพมหานครเพียง 5 แห่งเท่านั้นคือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ.2459) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ.2477) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์(พ.ศ.2486) มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (พ.ศ.2486) และมหาวิทยาลัยศิลปากร (พ.ศ.2486) โดยมีข้อสังเกตดังนี้

1. การใช้ปี พ.ศ.2459 ในการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนี้ยึดตามที่ปรากฏในหลักฐานเอกสารชั้นต้นเป็นหลัก ว่าด้วยเรื่องการยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยข้อสังเกตที่สำคัญคือความแตกต่างในการนับเวลาวันขึ้นปีใหม่ของไทยโดยรัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ จากวันที่ 1 เมษายน มาเป็นวันที่ 1 มกราคมตามแบบสากล ในปี พ.ศ. 2484 ส่งผลทำให้ปี พ.ศ. 2483 มีเพียง 9 เดือนเท่านั้น ดังนั้นจากการที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 26 มีนาคมซึ่งตรงในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ยังได้มีการใช้วันขึ้นปีใหม่แบบเดิมอยู่กล่าวคือในวันที่ 1 เมษายนดังนั้นจึงนับว่าการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงอยู่ในปี พ.ศ.2459 ตามที่ปรากฏในหลักฐาน แต่ถ้าเทียบกับการนับในแบบปัจจุบันแล้ว โดยยึดวันที่ 1 มกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่ วันดังกล่าวก็จะตรงกับปี พ.ศ.2460 โดยในที่นี้ผู้ศึกษาจะขอใช้ปีตามที่ปรากฏเอกสารเป็นหลักในการอ้างอิงต่อไป และเพื่อไม่เป็นการสับสนผู้อ่านอาจจะสามารถเทียบกับปีคริสต์ศักราชโดยนำไปบวกกับ 543 ก็จะได้ปีพุทธศักราชตามที่ปรากฏแบบสากลในปัจจุบัน

2. ในเรื่องระยะเวลาที่ทำการศึกษา การที่ผู้ศึกษาเลือกทำการศึกษาเพียง 3 ยุค เนื่องจากในยุคหลังได้มีงานศึกษาเรื่องดังกล่าวไว้พอสมควรแล้ว กอปรกับขอบเขตของพื้นที่ในการเก็บข้อมูลของมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคนั้นกระจายไปทั่วราชอาณาจักรจึงเกิดข้อจำกัดในด้านของงบประมาณและระยะเวลาในการศึกษาเก็บข้อมูล

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการนำเสนอแบบการบรรยายและพรรณนาทางประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ โดยกระทำภายใต้ขอบเขตการตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งค้นคว้าและรวบรวมจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง อันประกอบด้วยหนังสือ รายงานผลการวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสาร และเอกสารจดหมายเหตุทั้งที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่แล้วและที่ยังไม่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ โดยทำการค้นคว้าศึกษาข้อมูลจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอจดหมายเหตุ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หอสมุดแห่งชาติ สถาบันวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ รัฐศาสตร์ ครุศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ แพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณะแพทยศาสตร์ และศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล และห้องสมุดตามสถาบันการศึกษาต่างๆ โดยเอกสารที่นำมาใช้ในการศึกษา ผู้ศึกษาจะพยายามมุ่งเน้นในการเลือกใช้เอกสารที่ยังไม่ได้นำมาใช้แพร่หลาย เพื่อที่จะสามารถได้ข้อมูลและมุมมองที่หลากหลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารชั้นต้นประเภทจดหมายเหตุที่ยังไม่ได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน ประกอบกับการใช้เอกสารประเภทการบันทึกความทรงจำส่วนบุคคลที่รวบรวมอยู่ในวารสารหรือหนังสืออนุสรณ์ต่างๆ แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาประเมินคุณค่าทั้งภายในและภายนอก ตลอดจนวิเคราะห์ตีความและเรียบเรียงนำเสนอประเด็นต่างๆ โดยเรียงตามลำดับเวลา

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจพัฒนาการประวัติความเป็นมา รูปแบบวิธีจัดการศึกษาและผลของการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยไทย ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2459 -2500 ได้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น
2. ทำให้เข้าใจภาพรวมของประวัติศาสตร์การศึกษาในสังคมไทยทั้งระบบในช่วงเวลานั้นได้ครอบคลุมต่อเนื่องและชัดเจนยิ่งขึ้น
3. เป็นแนวทาง และแนวคิดในการวิเคราะห์เชื่อมโยงสภาพการณ์การจัดการอุดมศึกษาไทยในปัจจุบัน
4. เป็นแนวทางสำหรับผู้ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของไทยต่อไป

1.7 อักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถ

การใช้อักษรย่อในเชิงอรรถปรากฏดังนี้

- สจช. หมายถึง สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
 ปจ. หมายถึง หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 มก. หมายถึง หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 มธ. หมายถึง หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 มร. หมายถึง เอกสารที่ถ่ายสำเนาจากไมโครฟิล์ม หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
 มศก. หมายถึง หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยศิลปากร
 ศธ. หมายถึง เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ

1.8 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

การวิจัยทางการอุดมศึกษาคือการวิจัยที่เกี่ยวกับระบบการศึกษาในระดับหลังมัธยมศึกษา การอุดมศึกษานั้นไม่ได้มีลักษณะความเป็นศาสตร์ในตัวเอง ยังไม่มีเนื้อหาและทฤษฎีที่เป็นหลักมากมายนัก มีลักษณะเป็นสหสาขาวิชาที่มีการนำทฤษฎีและแนวความรู้จากศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์เพื่อการค้นคว้า³ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้กล่าวสรุปถึงสถานภาพของงานวิจัยทางการอุดมศึกษาไว้อย่างน่าสนใจว่า

1. การศึกษาค้นคว้าเป็นไปอย่างไม่มีระบบ ขาดความต่อเนื่องกัน ทำให้แนวคิดและการกระทำไม่บังเกิดผลที่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

2. การศึกษาทางการอุดมศึกษา กระจัดกระจายตามความสนใจของแต่ละคนจึงไม่มีภาพรวมของการศึกษาในด้านนี้

3. การศึกษาทางการอุดมศึกษามีลักษณะแคบและจำกัดจะพิจารณาเฉพาะเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น แต่ไม่มองกว้างถึงความเป็นมา สาเหตุ ความเกี่ยวพันกับปัญหานั้นกับเรื่องอื่นๆ จึงเป็นเพียงแต่เหตุให้แกปัญหาเฉพาะหน้า

4. ผลของการศึกษาไม่สามารถนำไปใช้ได้อย่างมั่นใจ เพราะเป็นสามัญสำนึกและความเห็นส่วนตัวมากเกินไป

5. การวิจัยส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการแสดงความคิดเห็น การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยออกแบบสอบถามหรือวิเคราะห์ตัวเลข แต่หากการพิจารณาในเรื่องของแนวคิดและความเป็นมาที่กว้างขวางยังไม่ปรากฏเด่นชัด⁴

วีระศักดิ์ บรรณาธรรม ได้ทำการวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและปริญญาตรีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอุดมศึกษา สรุปไว้ว่าวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและปริญญาตรีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอุดมศึกษาที่ใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์มีปริมาณค่อนข้างน้อย เน้นแต่เรื่องพัฒนาการของการอุดมศึกษาโดยอาศัยการวิเคราะห์เอกสารเป็นหลัก ดังนั้นจึงควรได้มีการจูงใจหรือกระตุ้นให้นิสิตนักศึกษาที่มีความรู้ทางด้านวิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ผลิตงานในสายอุดมศึกษาให้มีความกว้างขวางมากยิ่งขึ้น เลือกเทคนิคการวิเคราะห์ตามความเหมาะสมของปัญหาที่วิจัย เช่น การสัมภาษณ์ คำบอกเล่า การศึกษาในแนวอัตชีวประวัติ⁵ ส่วนมากเนื้อหาเน้นถึงประวัติความเป็นมาตั้งแต่จุดเริ่มต้นและกำเนิดของสถาบันการจ้ดองค์การและการดำเนินงานตามภารกิจของสถาบัน การทำวิทยานิพนธ์มุ่งศึกษาเฉพาะเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในสถาบันอุดมศึกษาเท่านั้น ยังไม่มีจุดมุ่งหมาย

³ ประภอบ คุปรัตน์ อ่างไว้ใน วีระศักดิ์ บรรณาธรรม, "การวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและปริญญาตรีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอุดมศึกษา," (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอุดมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 5.

⁴ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, สาลี ทองธิว, (บรรณาธิการ), การวิจัยทางการศึกษา: หลักและวิธีการสำหรับนักวิจัย, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 5.

⁵ วีระศักดิ์ บรรณาธรรม, เรื่องเดียวกัน, หน้า 279.

โดยตรงที่จะศึกษาถึงความสัมพันธ์ภายนอกด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองการปกครองแต่ละยุคสมัย ที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการสถาบันอุดมศึกษา แต่จะมีการสอดแทรกอยู่ในเรื่องต่างๆ ไป รวมถึงควรมี การศึกษาพัฒนาการของสถาบันอุดมศึกษาที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศในด้านความเหมาะสมและความ คุ่มค่ากับการลงทุนทางการศึกษามากน้อยเพียงใดควรที่จะได้รับการศึกษามากขึ้น⁶

ข้อสรุปจากผลการศึกษาของผู้วิจัยในเบื้องต้นหลังจากได้มีการทบทวนวรรณกรรมที่มี ขอบข่ายเกี่ยวข้องกับ การอุดมศึกษาและมหาวิทยาลัยไทยพบว่า

1. การศึกษาประวัติศาสตร์ด้านการศึกษาในสังคมไทย มีขอบเขตเน้นย้ำเฉพาะ การศึกษาในระดับขั้นพื้นฐาน อันประกอบด้วยระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาเท่านั้น หรือไม่ก็เป็นการให้ภาพรวมอย่างกว้างๆ ของการศึกษาทั้งระบบ ยังไม่ได้มีการทำงานวิจัยในเชิงลึกที่เกี่ยวกับการ อุดมศึกษามากนัก เท่ากับว่าการนำเสนอภาพและมุมมองทางประวัติศาสตร์การศึกษาในสังคมไทยยังไม่ ครอบคลุมทั้งระบบ ขาดภาพของความต่อเนื่องในการจัดการศึกษาระดับสูง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการ จัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นยังคงมีจำนวนปริมาณที่ค่อนข้างจำกัดเป็นอย่างมากเมื่อเทียบกับการ ศึกษาในระดับพื้นฐาน โดยเฉพาะช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459-2500 ยังมีการศึกษางานเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยน้อยมาก เพราะส่วนมากงานด้านศึกษาเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยจะกระทำ ภายหลังจากปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นไป ตัวอย่างของงานวิจัยที่ผ่านมามักจะครอบคลุมในประเด็นดังกล่าว ในข้างต้น เช่น “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 – 2475”⁷, “การปฏิรูปมัธยมศึกษาในระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2435- 2475: การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์”⁸, “นโยบายและการจัด การศึกษาภาคบังคับของไทย”⁹ มีงานที่สำคัญเพียง 2 เรื่อง ที่นับว่าเป็นการบุกเบิกและให้ภาพรวมของ การอุดมศึกษาไทยได้มากที่สุดคืองานของไพฑูริย์ สินลารัตน์ ศึกษาเรื่อง “พัฒนาการของมหาวิทยาลัย ในประเทศไทย”¹⁰ และงานของวารุณี โอสถารมย์ ศึกษาเรื่อง “พัฒนาการอุดมศึกษาในประเทศไทย : การศึกษาวิเคราะห์เชิงนโยบายและผลพวงที่มีต่อพัฒนาการในปัจจุบันและอนาคต”¹¹

⁶ วีระศักดิ์ บรรณาธรรม, เรื่องเดียวกัน, หน้า 273-274.

⁷ วารุณี โอสถารมย์, “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า ง.

⁸ บุญธรรม อินจันทร์, “การปฏิรูปมัธยมศึกษาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2435- 2475: การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า ง.

⁹ ระลึก ธานี, นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475-2503, (กรุงเทพฯ : ไทย วัฒนาพานิช, 2527), หน้า 1

¹⁰ ไพฑูริย์ สินลารัตน์, “พัฒนาการของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า ง.

¹¹ วารุณี โอสถารมย์, รายงานผลการวิจัยพัฒนาการอุดมศึกษาในประเทศไทย : การศึกษาวิเคราะห์เชิงนโยบายและผลพวงที่มีต่อ การพัฒนาในปัจจุบันและอนาคต, (กรุงเทพฯ : โครงการจัดทำแผนอุดมศึกษาระยะยาว ทบวงมหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 1

2. งานที่ทำการศึกษเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยยังขาดงานในเชิงประวัติศาสตร์โดยเฉพาะวิทยานิพนธ์ งานที่ปรากฏมักจะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทางด้านศาสตร์สาขาอื่นๆ หรือเป็นการศึกษาที่มีขอบเขตเฉพาะด้าน เช่น การศึกษา สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประวัติบุคคลสำคัญ เช่น งานของกฤษณา พัทธ์ธีรอรณพ ศึกษาเรื่อง “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในระยะแรกตั้งจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2”¹² เน้นการศึกษาในด้านหลักสูตรการเรียนการสอนอันเกี่ยวข้องกับการศึกษามากกว่าการให้ภาพรวมของมหาวิทยาลัยในเชิงประวัติศาสตร์ งานของบุญเย็น วอทอง ศึกษาเรื่อง “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวพันกับระบอบประชาธิปไตย”¹³ เน้นการศึกษามหาวิทยาลัยที่มีความเกี่ยวพันในด้านการเมือง, “ชีวประวัติและผลงานของผู้บริหารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”¹⁴ เน้นศึกษาเกี่ยวกับอดีตชีวประวัติ, “จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่: ความหมายทางสังคมและการเมืองในงานสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2394-2500”¹⁵ เน้นการศึกษาในด้านสถาปัตยกรรม เป็นต้น

3. งานวิจัยที่ศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยไทยที่ทำการศึกษตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459-2500 ส่วนมากมักจะเป็นรูปแบบของงานเขียนที่รวบรวมเอาไว้ตามหนังสืออนุสรณ์เพื่อรำลึกถึงการก่อตั้งและการสถาปนามหาวิทยาลัยต่างๆ เน้นแต่การศึกษาประวัติของสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งในรูปแบบของบทความ หนังสือ เรื่องเล่า ตลอดจนวิทยานิพนธ์ที่ยังไม่ได้มีรูปแบบเป็นงานในเชิงประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง เช่น 50 ปี และ 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ธรรมศาสตร์ประกาศนาม เป็นต้น¹⁶ มีเพียงงานของชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะที่ทำการศึกษาเรื่อง “สำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมือง” นับเป็นงานวิจัยเรื่องแรกที่ได้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเฉพาะแห่งที่ครอบคลุมมิติในทุกด้าน เป็นแนวทางนำไปสู่การเขียนประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งต่อไป

4. งานที่เกี่ยวข้องกับประวัติการศึกษาในรูปแบบวิทยานิพนธ์ในระยะหลังๆ นั้นไม่ค่อยมีปรากฏมากนัก ส่วนมากมักจะเป็นงานที่กระทำมาเป็นระยะเวลาที่นานกว่าทศวรรษแล้ว ดังนั้นงานวิจัยในทางประวัติศาสตร์การศึกษาจึงมีความน่าสนใจและมีความสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ในประเด็นและมุมมองที่ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง

¹² กฤษณา พัทธ์ธีรอรณพ, “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในระยะแรกตั้งจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2,” (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า ง.

¹³ บุญเย็น วอทอง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวพันกับระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512), หน้า 1

¹⁴ รอง ศยามานนท์ ปิยนาค บุนนาคและคณะ, รายงานเรื่องชีวประวัติและผลงานของผู้บริหารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2459-2526), (กรุงเทพฯ : ฝ่ายบริหารและโครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 1

¹⁵ ซาตรี ประกิตนทการ, “จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่ : ความหมายทางสังคมและการเมืองในงานสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2394-2500,” (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า ง.

¹⁶ มารุต บุนนาค และคณะ, ธรรมศาสตร์ประกาศนาม, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), หน้า 1

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมของผู้วิจัยในเบื้องต้นพบว่างานที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของมหาวิทยาลัยในสังคมไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459-2500 สามารถสรุปแนวการศึกษาได้ใน 6 แนวทางหลัก ดังต่อไปนี้

1. งานวิจัยสาขาการศึกษา

การนำเสนองานวิจัยในกลุ่มนี้จะมีจุดเน้นย้ำในด้านหลักสูตร กระบวนการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล การบริหารการศึกษา เป็นต้น โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เห็นพัฒนาการของมหาวิทยาลัยทางด้านการศึกษาเป็น งานบุกเบิกของกลุ่มนี้ที่สำคัญคืองานของ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ เรื่องพัฒนาการของมหาวิทยาลัยในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2459-2511¹⁷, วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้ทำการศึกษาพัฒนาการของมหาวิทยาลัย โดยทำการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 มหาวิทยาลัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2459-2474) ช่วงที่ 2 มหาวิทยาลัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475-2485) ช่วงที่ 3 มหาวิทยาลัยตามความต้องการของหน่วยงาน (พ.ศ. 2486-2501) ช่วงที่ 4 มหาวิทยาลัยสมัยเร่งรัดพัฒนาประเทศ (พ.ศ.2502-2515) โดยในแต่ละช่วงได้ทำการศึกษาแบ่งออกเป็น 5 ประเด็น อันประกอบด้วย การจัดตั้ง หลักสูตรและการสอน การวิจัย การบริการชุมชน

ผลการศึกษาที่พบคือ ปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยไทยประกอบด้วย 4 ประการ คือ ประการแรกคืออิทธิพลแนวคิดจากต่างประเทศ ประการที่สองมาจากความต้องการข้าราชการพลเรือนเพื่อฝึกหัดเข้ารับราชการ ประการที่สามแนวความคิดทางการศึกษาของกระทรวงธรรมการที่ต้องการยกระดับการศึกษา แนวคิดสุดท้ายมาจากสถาบันที่มีอยู่แต่เดิมได้จัดสอนในวิชาชั้นสูงอยู่แล้วจึงเอื้ออำนวยต่อการยกฐานะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยได้ง่าย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2459 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 แล้ว คณะราษฎรมีความต้องการที่จะปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมืองให้กับประชาชนโดยทั่วไปจึงได้ทำการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นในปี พ.ศ. 2477 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2495 จึงได้มีการเปลี่ยนชื่อมาเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ.2486 นับได้ว่าเป็นปีที่มีความสำคัญเนื่องจากได้เกิดมหาวิทยาลัยแห่งใหม่ขึ้นพร้อมกันถึงจำนวน 3 แห่ง มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งได้เกิดขึ้นจากความจำเป็นของหน่วยงานที่ต้องการบุคคลที่เข้ารับการศึกษาเพื่อรับราชการในสาขานั้น ๆ ประกอบด้วยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร ต่อมาได้มีสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2499

¹⁷ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, "พัฒนาการของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า ๙.

ด้านหลักสูตรและการสอนเมื่อเริ่มตั้งมหาวิทยาลัยนั้นได้รับผู้จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ต่อมาจึงรับผู้จบชั้นมัธยมศึกษา 8 และปี พ.ศ.2479 เริ่มรับผู้จบชั้นเตรียมอุดมศึกษา วิธีการสอนส่วนใหญ่ทุกสมัยเน้นการบรรยาย การประชุมกลุ่มย่อยมีไม่มากนัก บางวิชาจะทำการทดลองประกอบด้วยการศึกษาในระดับที่สูงกว่าปริญญาตรีในชั้นปริญญาโทได้ทำการเปิดสอนในปี พ.ศ. 2476 และปริญญาเอกในปี พ.ศ. 2483 ใช้วิธีการสัมมนาและวิธีการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองเป็นหลักสำคัญ งานวิจัยในมหาวิทยาลัยนั้นมีพัฒนาการล่าช้า ส่วนมากเป็นการวิจัยส่วนบุคคลหรือเป็นการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิต การส่งเสริมงานวิจัยของมหาวิทยาลัยเพิ่งมาเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2509 ส่วนการบริการชุมชนในนามของมหาวิทยาลัยนั้นได้เริ่มต้นที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์โดยมีสำนักฝึกอบรมในปี พ.ศ. 2513

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ทำการศึกษาในเชิงลึกเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนโดยเฉพาะด้าน เช่นงานของ กฤษณา พัทธกษรธรรมพ ทำการศึกษาเรื่อง "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในระยะแรกตั้งจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2"¹⁸ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาพจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในระยะแรกจนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2459-2481 และสภาพจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482-2488 โดยสรุปได้ว่าผลจากการปรับปรุงและพัฒนาประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งผลทำให้เกิดการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอย่างเป็นทางการขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้นได้เกิดขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการของรัฐในเวลานั้น โดยการจัดตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาที่นำไปใช้ประโยชน์ในทางด้านการปกครองและการจัดการบ้านเมือง คณะวิศวกรรมศาสตร์เป็นวิชาที่เกี่ยวกับเทคนิคและกระบวนการในการพัฒนาประเทศ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการจัดเตรียมความพร้อมในวิชาพื้นฐาน คณะแพทยศาสตร์ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณสุข ลักษณะของหลักสูตรประกอบด้วยภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติการจัดการศึกษาจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้บริหารประเทศด้วยการผลิตผู้ที่มีความรู้ ความสามารถตามความต้องการของกระทรวง และกรม ในส่วนของการรับผู้ศึกษาใช้วิธีการคัดเลือกเล่าเรียน ภายหลังจากความร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ การจัดการศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้มาตรฐานของต่างประเทศ มีการกำหนดปรัชญาหรือปณิธานอย่างชัดเจน มีการวางแผนอย่างรัดกุมและมองการณ์ไกล มีการแก้ไขปรับปรุงมหาวิทยาลัยทุกด้านในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 การขยายสาขาวิชา รวมทั้งโอนบางสาขาวิชาไปให้มหาวิทยาลัยอื่นล้วนเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองทั้งสิ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การตัดสินใจของผู้บริหารประเทศในช่วงเวลานั้น

¹⁸ กฤษณา พัทธกษรธรรมพ, "เรื่องเดียวกัน" หน้า ๖.

2. งานวิจัยกลุ่มทางด้านการวิเคราะห์โครงสร้างการบริหาร

งานบุกเบิกที่สามารถทำให้เห็นพัฒนาการและภาพรวมได้ชัดเจนที่สุดเล่มชิ้นหนึ่งคืองานของวารุณี โอสถารมย์ เรื่อง "พัฒนาการอุดมศึกษาในประเทศไทย : การศึกษาวิเคราะห์เชิงนโยบายและผลพวงที่มีต่อพัฒนาการในปัจจุบันและอนาคต"¹⁹ เป็นการวิเคราะห์ในเชิงนโยบายของมหาวิทยาลัยในแต่ละยุคโดยภาพรวมได้อย่างชัดเจน ผลการวิจัยสรุปว่ามหาวิทยาลัยมีพัฒนาการตนเองแบ่งเป็น 4 ยุค ยุคระบบอุดมศึกษาภายใต้การบริหารนโยบายสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ, ยุคระบบอุดมศึกษากระจายสังกัดกระทรวงต่างๆ เพื่อแบ่งหน้าที่กันผลิตบัณฑิตเฉพาะทาง, ยุคระบบอุดมศึกษาภายใต้สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีในสมัยเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ และยุคระบบอุดมศึกษาภายใต้สังกัดทบวงมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน

ระบบมหาวิทยาลัยมีความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านโครงสร้างภายใน คือ รูปแบบ เป้าหมาย รายได้ ระบบบริหาร และประสิทธิภาพการผลิตบัณฑิต อันเป็นความสัมพันธ์ ระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนภายนอก รูปแบบของมหาวิทยาลัยต่างอยู่ภายใต้การกำกับนโยบายของรัฐ มหาวิทยาลัยจึงมีรูปแบบเดียว คือ มหาวิทยาลัยวิชาชีพ จากการศึกษาในมหาวิทยาลัยได้พัฒนาโครงสร้างหลักสูตรจากโรงเรียนวิชาชีพ ขึ้นมาเป็นมหาวิทยาลัยที่มีมาตรฐานทางวิชาการทัดเทียมกันทุกแห่งนั้นใช้เวลาถึงกว่า 50 ปี จนกระทั่งในช่วงปลายสมัยเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจที่มหาวิทยาลัยสามารถจัดหลักสูตรวิชาการที่เกณฑ์มาตรฐานร่วมกันได้ คือ มีระบบอาจารย์ประจำ ที่มีคุณวุฒิทางการศึกษาจำนวนมากเพียงพอ โดยไม่ต้องพึ่งพาอาจารย์พิเศษจากภายนอก กำหนดหลักสูตรมาตรฐาน และมีความพร้อมด้านทรัพยากรทางการศึกษา คือ อาคารเรียนห้องสมุดและห้องปฏิบัติการ เป้าหมายและบทบาทของมหาวิทยาลัยก็เช่นเดียวกับรูปแบบของมหาวิทยาลัย ที่ถูกกำหนดให้เป็นไปตามนโยบายรัฐที่แน่นอน ในการผลิตบัณฑิตป้อนตลาดงาน คือ ระบบราชการในยุคแรกและธุรกิจเอกชนและกิจการวิสาหกิจในยุคเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจเป็นต้นมา

3. งานวิจัยกลุ่มทางด้านสถาปัตยกรรม

งานวิจัยกลุ่มนี้จะทำการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ สถาปัตยกรรมที่สำคัญของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยต่างๆ งานที่สามารถอธิบายภาพรวมของโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีการวิเคราะห์แนวคิดและความหมายเชิงสัญลักษณ์ได้อย่างเด่นชัดคืองานของชาติประภิตนันทการ ทำการศึกษาเรื่อง, "จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่ : ความหมายทางสังคมและการเมืองใน

¹⁹ วารุณี โอสถารมย์, รายงานผลการวิจัยพัฒนาการอุดมศึกษาในประเทศไทย : การศึกษาวิเคราะห์เชิงนโยบายและผลพวงที่มีต่อการพัฒนาในปัจจุบันและอนาคต, (กรุงเทพฯ : โครงการจัดทำแผนอุดมศึกษาระยะยาว ทบวงมหาวิทยาลัย, 2533) หน้า 1

งานสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2394-2500”²⁰ ผู้เขียนพยายามนำเสนอความหมายของงานสถาปัตยกรรมในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์ทางสังคมและการเมืองโดยมองสถาปัตยกรรมอย่างสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกับพัฒนาการทางความคิดของผู้คนและสังคมที่เปลี่ยนไป มองอย่างค้นหาการผลิตสร้าง ความหมายระดับวัฒนธรรมในงานสถาปัตยกรรมของสังคมแต่ละยุค พยายามเสนอการมองอย่างเชื่อมโยงกับสภาพทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละสมัย ซึ่งผลที่ได้มาก็ทำให้ผู้เขียนพบว่างานสถาปัตยกรรมมีมิติทางความหมายที่ลึกซึ้งเป็นอย่างมาก งานสถาปัตยกรรมนอกจากจะมีประโยชน์ในแง่ใช้เป็นที่อยู่ ที่กิน ที่นอน หรือที่ทำงานแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นกระจก สะท้อน เรื่องราว ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนอุดมคติ ของผู้คนและสังคมทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

นอกจากนี้ยังมีงานของวรัญญา หุ่นเจริญ เรื่อง “โรงเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6” จากผลการศึกษาประวัติความเป็นมาของโรงเรียนในประเทศไทยทั้งหมดพบว่า โรงเรียนเป็นนวัตกรรมใหม่ทางการศึกษาที่เกิดขึ้นจากการรับตัวอย่างของการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบมาจากชาติตะวันตก นัยของโรงเรียนไม่ใช่เป็นเพียงแต่อาคาร แต่โรงเรียนคือสัญลักษณ์แห่งการปฏิรูปการศึกษาสมัยใหม่ที่เน้นให้การศึกษาแก่ประชาชนจำนวนมากอย่างเป็นระบบ ดังนั้นอาคารโรงเรียนจึงเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของระบบการศึกษาแบบปฏิรูปใหม่ สำหรับการศึกษาโดยรวมรูปแบบตลอดจนการวางผังของอาคารในกรณีศึกษาทั้งหมดนั้น พบว่าอาคารโรงเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 ยังไม่มีลักษณะเฉพาะของอาคารเกิดขึ้น อาคารในกรณีศึกษาทั้งหมดมีลักษณะการวางผังและรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป การวางผังอาคารเรียนในกรณีศึกษาทั้งหมดพบว่า ปัจจัยสำคัญที่สุดต่อการกำหนดรูปแบบและการวางผังอาคารคือรสนิยมส่วนตัว, ฐานะทางสังคม, การเงินของผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง

4.งานวิจัยทางกลุ่มรัฐศาสตร์

งานวิจัยกลุ่มนี้ได้มุ่งเน้นในการศึกษามหาวิทยาลัยในแง่มุมมองที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์แนวคิดทางการเมือง โดยการใช้หลักทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าว ดังเช่นผลงานของปิยนาด บุนนาค เรื่อง “บทบาทของการศึกษาระดับอุดมศึกษาต่อการพัฒนาทางการเมืองในประเทศไทย (พ.ศ.2475-2516)”²¹ ผลการวิจัยสรุปว่า การศึกษาระดับอุดมศึกษามีบทบาทต่อการพัฒนาทางการเมืองของประเทศไทยอย่างเห็นได้ชัดจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กล่าวคือ ผลของการปฏิรูปการศึกษาระดับสูงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-7 ทำให้นักเรียนไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งได้รับการศึกษาระดับสูงจากต่างประเทศได้กลับมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และผู้นำในการ

²⁰ ชาตรี ประภิตนทการ, “จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่ : ความหมายทางสังคมและการเมืองในงานสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2394 - 2500,”

(วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า ง.

²¹ ปิยนาด บุนนาค และ จันทรา บุรณฤกษ์, รายงานผลการวิจัยบทบาทของการศึกษาระดับอุดมศึกษาต่อการพัฒนาทางการเมืองของประเทศไทย (พ.ศ.2475-พ.ศ.2516), (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2522), หน้า ง.

เปลี่ยนแปลงครั้งนั้นต่อมาส่วนใหญ่ก็ได้กลายมาเป็นผู้นำทางการเมืองของไทย ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ผู้นำทางการเมืองของไทยมักตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาระดับอุดมศึกษา ส่งเสริมสนับสนุน การศึกษาระดับอุดมศึกษาแต่เป็นไปในลักษณะที่จะไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองของตน แต่กลับเป็น กำลังสนับสนุนและสร้างความชอบธรรมให้แก่การปกครองของตน ด้วยสาเหตุนี้ประกอบกับสาเหตุอื่นๆ เช่น สภาพทางการเมือง การปกครอง สังคม ตลอดจนค่านิยมของสังคมไทย ทำให้การศึกษาระดับอุดมศึกษาของไทยตั้งแต่ พ.ศ.2475 -2500 ไม่ค่อยมีบทบาทในการพัฒนาทางการเมืองใน ความหมายที่แท้จริงนัก ถ้าจะมีอยู่บ้างก็เป็นไปในรูปแบบแต่ทางทฤษฎีมากกว่า นิสิตนักศึกษาซึ่งเป็น ผลผลิตสำคัญของการศึกษาระดับอุดมศึกษาส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความสนใจและกระตือรือร้นในทาง การเมืองนัก

นอกจากนี้ยังมีผลงานของบุญเย็น วอทอง เรื่อง "มหาวิทยาลัยวิชา ธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวข้องกับระบอบประชาธิปไตย"²² ผลการศึกษาได้สรุปว่า สถาบันการศึกษาที่ได้จัดขึ้นจนกลายเป็นมหาวิทยาลัยในสมัยรัชกาลที่ 6 มีลักษณะเป็นอุปสรรคต่อการ ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างดี การสอนได้มุ่งเพื่อที่จะให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกมา เป็นข้าราชการในระบอบราชาธิปไตยเป็นสำคัญ จำนวนของผู้ที่เข้ารับการศึกษาและสำเร็จการศึกษาจึงมี จำนวนจำกัดเท่าที่ทางราชการกระทรวงต่างๆ ต้องการเท่านั้น โอกาสในการจัดการศึกษานั้นก็ตกอยู่กับ บุตรของพวกขุนนางและข้าราชการเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 แล้ว แนวความคิดทางด้านการศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงไป การที่จะให้ประชาชนทั้งหลาย เข้ามามีบทบาทในการดำเนินการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องมีการก่อตั้ง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเพื่อเป็นอุปสรรคต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีลักษณะเป็นตลาดวิชาที่ประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสศึกษาแสวงหาความรู้ได้โดยเสรีตามอัธยาศัยของตน มหาวิทยาลัยไม่ได้มีวัตถุประสงค์เจาะจงที่จะให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปรับราชการเพียงอย่างเดียว เหมือนกับสถาบันการศึกษาการปกครองที่มีอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่มุ่งสอนให้ประชาชน ทั่วไปให้มีความรู้ความเข้าใจในทางด้านการเมืองและการบริหารต่อไป และสำหรับการรับราชการนั้นก็ ถือว่าเป็นเสรีภาพของประชาชนผู้ที่มีความรู้ความสามารถจะสอบแข่งขันเองได้ตามแต่โอกาส

5.งานกลุ่มวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์

การศึกษางานในกลุ่มนี้จะทำการศึกษามหาวิทยาลัยในเชิงประวัติศาสตร์และ พัฒนาการที่ไม่ได้มีเพียงแต่การรวบรวมข้อมูล แต่หากมีการนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการศึกษาเชิง พัฒนาการอย่างรอบด้านโดยการศึกษาประวัติของมหาวิทยาลัยในมิติต่างๆ งานบุกเบิกที่เป็นแนวทาง

²²

บุญเย็น วอทอง, มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความเกี่ยวข้องกับระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512), หน้า 1

สำคัญคืองานของชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ. เรื่อง “สำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมือง”²³ รายงานวิจัยเรื่องสำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นรายงานที่ศึกษาเรื่องประวัติของมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งโดยแบ่งทำการศึกษาออกเป็น 3 ภาค โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2477-2511 โดยมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้นี้อาจมี 2 ภาค ดังต่อไปนี้

ภาคที่ 1 สมัยก่อร่างสร้างตัว 2477-2490 ประกอบด้วยทั้งหมด 5 บท กล่าวถึงสภาพทั่วไปทางสังคมและการเมืองที่ทำให้มีการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นมาในปี พ.ศ. 2477 ในสมัยของคณะราษฎร เน้นให้เห็นถึงปรัชญาขั้นพื้นฐานในการก่อตั้งสถาบันอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ในขณะที่เดียวกันก็ชี้ให้เห็นการดำเนินการบริหารตลอดจนการจัดการศึกษาในรูปแบบของตลาดวิชา สภาพการเล่าเรียน ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ของนักศึกษาในยุคต้นๆ ทำให้เห็นภาพของความเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษา เช่น การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจาก 3 ปี เป็น 4 ปี หรือการจัดการศึกษาในระดับเตรียมปริญญา และท้ายสุดเมื่อเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 เข้ามาเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยซึ่งส่งผลทำให้ประเทศไทยต้องเข้าร่วมในสงครามกับฝ่ายญี่ปุ่น ได้ส่งผลกระทบต่อมหาวิทยาลัยเป็นอย่างมากเพราะนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประสานการณ์และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้นได้จัดตั้งขบวนการในการต่อต้านญี่ปุ่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้กลายเป็นเสมือนหนึ่งที่ทำกรลับของขบวนการนี้ และอาจารย์กับนักศึกษาบางส่วนก็ได้เข้าร่วมขบวนการนี้เช่นกัน รวมผลที่ต่อเนื่องไปยังหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่การเมืองไทยมีความผันผวนเป็นอย่างมาก ความขัดแย้งกันในหมู่นักศึกษาไทยในกลุ่มต่างๆ ได้ทำให้มหาวิทยาลัยได้ถูกดึงเข้าไปพัวพันเกี่ยวกับความขัดแย้งและความปั่นป่วนอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ในภาคที่ 2 สมัยมรสุมทางการเมือง 2490-2500 ได้ทำการชี้ให้เห็นถึงประเด็นสภาพการเมืองระดับประเทศในสมัยของรัฐบาลคณะรัฐประหาร ซึ่งมีความขัดแย้งช่วงชิงกันกันระหว่างกลุ่มอำนาจนิยม กลุ่มเสรีนิยมและกลุ่มสังคมนิยม และกลุ่มอนุรักษนิยมดังกล่าวได้มีผลกระทบต่อการบริหารมหาวิทยาลัยเป็นอย่างมาก มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับผู้บริหาร การจัดการศึกษาในรูปแบบของคณะต่างๆ การเปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัยเพื่อขจัดความเกี่ยวข้องทางการเมือง รวมทั้งผลกระทบที่มีต่อนักศึกษา ในขณะเดียวกันก็ได้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้จากนักศึกษาในรูปแบบที่กลายเป็นกิจกรรมทางการเมืองและการก่อตัวของขบวนการนักศึกษาในรุ่นแรกๆ และท้ายสุดเป็นสภาพของนักศึกษาในช่วงที่จะมีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในทางการเมืองอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2500

นอกจากนี้ยังมีงานของวารุณี โอสถารมย์ เรื่อง “รายงานการวิจัยเรื่องกำเนิดการศึกษาสมัยใหม่แบบรวมศูนย์สมัยรัชกาลที่ 5”, งานวิจัยนี้ศึกษาเรื่องการศึกษาสมัยใหม่ที่ปรากฏตัวขึ้นในสังคมไทยคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ในฐานะกลไกสังคม ซึ่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นำแบบแผนการศึกษาแบบโรงเรียนจากโลกตะวันตกเข้ามาเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้วิถี ด้วยการ

²³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “สำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมือง”, (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2535) หน้า 1-3

แสวงหาและคัดสรรรูปแบบและหลักการจากหลายสังคมทั้งในประเทศแถบยุโรป อาณานิคมในตะวันออก และญี่ปุ่น ระบบการศึกษาสมัยใหม่ในสยามแบ่งเป็น 3 ระดับ ระดับล่างเป็นการศึกษาสำหรับราษฎรทั่วไป จัดขึ้นตามอัธยาศัยทางเศรษฐกิจและความสามารถทางสติปัญญา ระดับกลางสำหรับผู้ที่สามารถ และต้องการรับราชการ ระดับสูงเป็นการศึกษาต่อต่างประเทศ เพื่อกลับมารับราชการในระดับบริหารชั้นสูง การศึกษาสมัยใหม่จึงทำหน้าที่กระบวนการการปลูกฝังความรู้สมัยใหม่

6. หนังสืออนุสรณ์ของมหาวิทยาลัย

งานกลุ่มนี้มีความมุ่งหมายในการนำเสนอประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัย โอกาสครบรอบวันสถาปนา หรือโอกาสสำคัญที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย ประวัติบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย เอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้อง คำสัมภาษณ์ บันทึกความทรงจำ โดยข้อมูลเหล่านี้ มักจะเป็นข้อมูลดิบที่สามารถให้รายละเอียดของมหาวิทยาลัยในด้านสภาพสังคมของมหาวิทยาลัย ในแง่มุมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมนิสิต บรรยากาศในมหาวิทยาลัย การใช้ชีวิตอยู่ในมหาวิทยาลัย ความสัมพันธ์ของนิสิตนักศึกษาที่มีต่อสังคม การเรียนการสอนในแต่ละยุคสมัย เป็นต้น การใช้เอกสารในกลุ่มนี้ที่นำไปสู่การสร้างผลงานทางประวัติศาสตร์ยังมีเป็นจำนวนน้อย และสามารถนำข้อมูลดังกล่าว ไปสู่การวิจัยค้นคว้าเพิ่มเติมได้อีกต่อไป เช่น 50 ปีจุฬาย, 70 ปีจุฬาย²⁴, 50 ปีเกษตรศาสตร์²⁵, ศิริราชร้อยปี²⁶ เป็นต้น

²⁴ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 1

²⁵ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : เหลียวดูหลังแลไปข้างหน้า, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2537), หน้า 1

²⁶ คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล, ศิริราชร้อยปี : ประวัติและวิวัฒนาการ, (กรุงเทพฯ : คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล, 2531), หน้า 1